ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ВЕЛИЧКО Л. Ю.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права та європейської інтеграції
(Харківський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України)

УДК 349.2

СФЕРА ДІЇ ТРУДОВОГО ПРАВА НА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

У статті розкрито питання правового регулювання праці у фермерських господарствах та з'ясовано, що якщо громадянин є членом фермерського господарства, то перед укладенням трудового договору він у встановленому законодавством порядку повинен вийти з числа його членів.

Ключові слова: *сфера дії трудового права, фермерське господарство, трудові відносини, членство, праця.*

В статье раскрыты вопросы правового регулирования труда в фермерских хозяйствах и выяснено, что если гражданин является членом фермерского хозяйства, то перед заключением трудового договора он в установленном законодательством порядке должен выйти из числа его членов.

Ключевые слова: *сфера действия трудового права, фермерское хозяйство, трудовые отношения, членство, труд.*

The article deals with the question of legal regulation of labor in farms and it was found that if a citizen is a member of a farm, before the conclusion of an employment contract with him, he must, in accordance with the procedure established by law, withdraw from among his members.

Key words: *sphere of labor law, farm, labor relations, membership, work.*

Вступ. Проблема захисту трудових прав фермерських господарств стає особливо важливою з огляду на процеси реформування, які відбуваються в Україні. На жаль, питання правового регулювання праці у фермерських господарствах й досі не знайшли чіткого вирішення ні в аграрному, ні в трудовому законодавстві України. Донині точиться дискусія щодо питань: в якій мірі законодавство про працю розповсюджується на трудові відносини членів фермерських господарств; яким є порядок регулювання таких відносин і, відповідно, який обсяг трудових прав та обов'язків осіб, що в них працюють за наймом?

В юридичній науковій літературі немає єдиної точки зору на вищезазначену проблему. Так, ряд представників науки трудового права вважають, що воно регулює лише відносини, які виникають у разі застосування найманої праці [1, с. 27]. Інші науковці відстоюють точку зору, що праця громадян повинна регулюватися однією галуззю – трудовим правом [2, с. 15], незалежно від форм власності, виду діяльності й галузевої належності підприємств, на яких

вони працюють. Зазначені точки зору «сходяться» в головному – вони визнають наявність особливостей у правовому регулюванні праці у фермерських господарствах, що потребує їх закріплення у спеціальному законодавстві й в статутах зазначених суб'єктів господарювання. Можна погодитися з думкою, що норми загального законодавства повинні застосовуватись у випадках, коли спеціальним законодавством, локальними нормативно-правовими актами та індивідуально-договірними актами відносини у сфері праці в цих суб'єктах господарювання не врегульовано [3, с. 52; 4, с. 82–83].

Особливий характер праці у фермерському господарстві обумовлює певний порядок організації та нормування праці, умови її оплати, встановлення робочого часу і часу відпочинку, особливості в охороні праці (її організації, порядку розгляду нещасних випадків на фермерських господарствах, відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю працівників) тощо. Тобто основні засади такої праці є однаковими для працівників усіх підприємств, які здійснюють свою діяльність в аграрному секторі економіки, незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності.

Постановка завдання. У науці трудового права питанню правового регулювання праці у фермерських господарствах приділено достатню увагу, зокрема у працях таких учених, як: М.Г. Александров, О.Т. Барабаш, М.Й. Бару, Г.С. Гончарова, К.Є. Даньшина, В.В. Єрьоменко, В.В. Жернаков, М.І. Іншин, А.М. Лушніков, М.В. Лушнікова, О.І. Процевський, С.М. Прилипко, Г.С. Скачкова, О.М. Ярошенко тощо. Водночас невирішеним залишається чимало питань щодо характеристики сучасних форм реалізації права на працю у фермерських господарствах. Тому метою цієї статті є дослідження особливостей правового регулювання праці у фермерських господарствах.

Результати дослідження. До форм реалізації права на працю у фермерському господарстві належать: а) праця членів фермерського господарства; б) залучення громадян до роботи шляхом укладення трудового договору (контракту); в) трудова діяльність за цивільно-правовими договорами (надання послуг, виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських і технологічних робіт, підряд, доручення, комісія та ін.).

Відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» [5] трудові відносини у фермерському господарстві ґрунтуються на підставі праці його членів, а в разі виробничої потреби це господарство має право залучати до роботи інших громадян за трудовим договором (контрактом). У такому випадку поняття «трудові відносини» об'єднує як трудові відносини, що виникають у разі використання найманої праці, так і відносини з приводу застосування праці членів фермерського господарства. Загальновизнано, що трудові правовідносини – це врегульовані нормами трудового права добровільні вольові відносини, які виникають між працівником і роботодавцем із приводу реалізації першим своєї здібності до праці та які виражаються в їх взаємних суб'єктивних трудових правах і обов'язках. Для усунення неоднозначності у трактуванні й з метою приведення законодавства про фермерське господарство у відповідність із трудовим законодавством підтримуємо науковців, які вважають за необхідне: а) змінити назву ст. 27 «Трудові відносини у фермерському господарстві» Закону України «Про фермерське господарство» [5] на «Форми реалізації права на працю у фермерському господарстві»; б) відобразити цю законодавчу новацію як у змісті вказаної статті, так і в нормативно-правових актах, прийнятих на її розвиток [6, с. 20].

Відповідно до ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» [5] в разі виробничої потреби господарство залучає до роботи в ньому громадян за трудовим договором (контрактом). Однак тлумачення того, що саме є виробничою потребою, чинне законодавство не містить, не виробила його трактування і правозастосовна практика. Будь-які негативні чи позитивні правові наслідки, пов'язані з відсутністю виробничої потреби в залученні кадрів, також не передбачені. У такому випадку слід виходити з того, що фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, тобто самостійної, систематичної, ініціативної господарської діяльності, що здійснюється суб'єктами господарювання на власний ризик з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку

діяльність, що не заборонена законом. Підприємництво має місце на підставі не тільки вільного вибору видів підприємницької діяльності, самостійного формування її програми, вибору постачальників і споживачів виготовленої продукції, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, установлення цін на продукцію й послуги відповідно до закону, комерційного розрахунку і власного комерційного ризику, вільного розпорядження прибутком, а й вільного найму підприємцем необхідних працівників. З урахуванням цього дотримуємося позиції, що питання про доцільність залучення до роботи найманих працівників повинно вирішувати виключно фермерське господарство як роботодавець, керуючись власними мотивами. Тому варто погодитися з думкою К.Є. Даньшиної про виключення із другого речення ч. 1 ст. 27 Закону України «Про фермерське господарство» словосполучення «у разі виробничої потреби» [6, с. 20].

Окремо варто роз'яснити деяким науковцям юридичну природу праці членів фермерського господарства. Так, В.В. Єрьоменко зазначає, що в Законі України «Про фермерське господарство» в редакції від 01.05.2016 р. втілені зміни, що стосуються редакції ст. 27 цього Закону. Науковець вважає важливим звернути увагу на назву цієї статті, її частини 1, 2, 3, 4 та п. «д» ч. 5 ст. 81 цього Закону, які прямо визначають, що члени фермерського господарства перебувають виключно у трудових правовідносинах. Крім того, вчений переконаний, що підставою виникнення трудових правовідносин з членом фермерського господарства може виступати фактичний склад щонайменше з двох юридичних актів. Передусім – акт вступу (прийняття) особи у члени фермерського господарства (статут) або інший акт, визначений статутом юридичної особи. Крім того, потрібен ще один акт, який повинен визначити професію, спеціальність, кваліфікацію, час роботи, час відпочинку тощо. На переконання В.В. Єрьоменка, це може бути трудовий договір (контракт), який є загальноприйнятою юридичною формою регулювання трудових правовідносин [7, с. 48, 49].

Ми прагнемо звернути увагу шановного фахівця, що, по-перше, Закон України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 р. № 973-IV (в редакції від 01.05.2016 р.) не містить статті 81, позаяк усього в цьому Законі 38 статей. По-друге, про фермерське господарство можна говорити як про специфічне родинно-трудове об'єднання фізичних осіб. Фермери – це не наймані працівники, а власники майна й господарі свого виробництва, трудова діяльність яких ґрунтується на членстві в такому господарстві. Будучи одночасно власниками й господарями, вони самостійно встановлюють для себе правила поведінки, що стосуються їх трудової діяльності. Таке впорядкування знаходить свій прояв у статуті фермерського господарства. У цьому правовому документі встановлюється весь процес спільної праці, фіксуються порядок вступу до господарства й виходу з нього, трудовий режим, періоди відпочинку, заходи заохочення й міри дисциплінарної відповідальності за неналежне виконання трудових обов'язків, процедура прийняття рішень.

Громадяни України, які є родичами або членами сім'ї, можуть працювати у фермерському господарстві на умовах трудового договору (контракту), однак, маючи статус «найманий працівник», указані особи не можуть бути членами цього господарства. Якщо ж громадянин є членом фермерського господарства, то перед укладенням трудового договору він у встановленому законодавством порядку повинен вийти з числа його членів.

Водночас членами вказаного господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом). Набувши ж такого статусу, фізична особа позбавляється права працювати в господарстві на умовах трудового договору. Знову ж таки підтримуємо точку зору К.Є. Даньшиної, яка переконує, що така позиція законодавця вбачається правильною, адже з метою формування сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку фермерських господарств органи державної влади й органи місцевого самоврядування на умовах і в порядку, передбачених законом, надають указаним суб'єктам підприємницької діяльності різноманітну допомогу, пільги й компенсації [6, с. 21].

Членські та трудові відносини не можна поєднувати ще й тому, що їх об'єкти різні. Для перших характерною є спільна діяльність членів кооперативу, яка переслідує цілі,

сформульовані в його статуті, для других – робоча сила, здатність члена кооперативу до праці. Крім того, хоча членські відносини лежать в основі трудових, але вони не визначають зміст останніх.

Для підтвердження наших думок наведемо приклад із судової практики. Зміст судової справи полягав у наступному. Голова фермерського господарства був прийнятий на роботу трактористом-машиністом у цьому ж фермерському господарстві. Як вбачається зі Статуту фермерського господарства, останній не вийшов зі складу членів фермерського господарства, залишившись його головою як засновник. Суд не прийняв до уваги посилання голови фермерського господарства та його представників, що, будучи засновником фермерського господарства, він не є членом цього господарства, оскільки це не визначено на законодавчому рівні. Проте ці твердження не відповідають дійсності, адже засновник є головою фермерського господарства і поняття членів фермерського господарства наведено в ч. 2 та ч. 3 ст. 3 Закону України «Про фермерське господарство»: під час створення фермерського господарства одним із членів сім'ї інші члени сім'ї, а також родичі можуть стати членами цього господарства після внесення змін до його Статуту, тобто і голова, і всі його родичі, що зазначені у Статуті, є членами створеного ним фермерського господарства. На підставі цього суд дійшов висновку, що фермерським господарством неправомірно було укладено трудовий договір зі своїм же засновником, який відповідно до норм Закону України «Про фермерське господарство» є членом фермерського господарства [8].

Висновок. Таким чином, громадяни України, які є родичами або членами сім'ї, можуть працювати у фермерському господарстві на умовах трудового договору (контракту), однак, маючи статус «найманий працівник», указані особи не можуть бути членами цього господарства. Якщо ж громадянин є членом цього фермерського господарства, то перед укладенням трудового договору він у встановленому законодавством порядку повинен вийти з числа членів цього господарства. Водночас членами вказаного господарства не можуть бути особи, які працюють у ньому за трудовим договором (контрактом). Набувши ж такого статусу, фізична особа позбавляється права працювати в господарстві на умовах трудового договору.

Список використаних джерел:

1. Трудове право України: підручник / за ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. К.: Знання, 2001. 564 с.

2. Прокопенко В.І. Трудове право: курс лекцій. К.: Вентурі, 1996. 224 с.

3. Єрьоменко В. Підстави виникнення трудових правовідносин у колективних сільськогосподарських підприємствах, селянських (фермерських) господарствах, кооперативах. Право України. 1997. № 6. С. 51–55.

4. Ярошенко О.М. Сучасні тенденції в розвитку правового регулювання праці. Проблеми законності. 2001. Вип. 50. С. 81–87.

5. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р., № 973-IV. Відом. Верхов. Ради України. 2003. № 45. Ст. 363.

6. Даньшина К. Є. Правове регулювання трудових відносин у фермерських господарствах України : автореф. дис. ... канд юрид. наук. Х., 2016. 29 с.

7. Єрьоменко В.В. Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин з членами фермерських господарств й інших сільських господарств та кооперативів. Право та інновації. 2017. № 2 (18). С. 46–54.

8. Рішення Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 06 травня 2015 р., № 310/9516/14-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/44058787 (дата звернення: 07.09.2017).